

RECENSIES

waarin de R en S op de geproduceerde bewijsstukken alleen en die waarin RS op die stukken benevens op de enquête of zelfs alleen maar op de enquête betrekking hadden. Aangezien de Inventaris hierover geen uitsluitsel geeft, heb ik mij beperkt tot een steekproef om de ongeveer tien jaar (1467 tot 1555) in de ERS-groep. De RS blijken toch geheel of gedeeltelijk aan de in de enquête ondervraagde personen gewijd te zijn. In ieder geval zijn de namen der getuigen (en soms ook hun verklaringen) aan tegenpartij bekend geweest. Dat betekent dat de veronderstelling van Schr. (pag. 110) - ingegeven door een passage bij Damhouder - als zouden getuigen bij publikatie van de enquête onder druk komen te staan en daarvoor, bijv. uit angst voor represailles, minder vrijuit spreken, niet valide is; althans niet als argument om het niet-publiceren der enquête te verklaren.

Het archiefmateriaal kan ook dienst doen als kenbron voor de 'stijl' van het Hof. Zo is in de serie Beroepen uit Holland (dossier 188 sub j) het verslag overgeleverd dat Mr. Jacob van Almonde, raadsheer in het Hof van Holland, in 1487 maakte van een onderzoek naar de stijl van procederen van het Hof bij het verlenen van brieven complainte 'en cas de nouvelleté' (bezitsstoornis). Dat onderzoek was gelast door de Grote Raad. Van Almonde ondervroeg toen een aantal van zijn collega's 'en maniere de college'.

Bovenstaande moge aantonen dat archiefstudie, waarvan Schr. uitdrukkelijk heeft afgezien, in sommige gevallen verheldering van theoretische problemen kan bieden. Dat dit onderzoek fundamenteel nieuwe gezichtspunten zou opleveren voor de kennis der procedure, lijkt mij overigens onwaarschijnlijk. Daarom zal Schr.'s studie voorlopig een veilig kompas blijven.

Tenslotte een opmerking over de presentatie. Allereerst moet mij van het hart, dat de prijs van dit weliswaar keurig uitgevoerde boek van bijna 200 bladzijden schandalig hoog is; dat zal jammer genoeg prohibitief werken op de verspreiding die het alleszins verdient. Mogelijk zijn aan deze hoge prijs de te uitvoerige noten mede debet. Het referentiesysteem is door Schr. mijns inziens minder gelukkig gekozen. Het zou veel korter (onnodig lange citaten) en overzichtelijker gekund hebben: het was o.a. niet nodig geweest voortdurend naar een noot te verwijzen waar de volledige titel van het geciteerde werk te vinden was, nu een keurige lijst van aangehaalde literatuur zich achterin het boek bevindt. Het is ook voor historische publikaties - in belang van producent en consument - aan te bevelen in de noten korthed te betrachten. Dat dit zeer goed mogelijk is bewijzen recente dissertaties als die van J. R. Bruijn, *De Admiraliteit van Amsterdam in rustige jaren* (1970) en Th. J. Meyer, *Kritiek als herwaardering* (1971).

A. H. Huussen Jr.

Maurits de Vroede, *Van schoolmeester tot onderwijzer. De opleiding van de leerkrachten in België en Luxemburg, van het eind van de 18de eeuw tot omstreeks 1842* (Werken op het gebied van de geschiedenis en de filologie, 5e reeks, deel VII; Leuven: Universiteitsbibliotheek, 1970, li + 563 blz.).

Volgens de schrijver stond de ontwikkeling van het onderwijs in West-Europa aan het eind van de achttiende eeuw op een laag peil. Van Duitsland begon de vernieuwing, uitgaande van Piëtisten en Philanthropijnen. Onderwijzer werd men van oudsher zonder enige vooropleiding, daarna kwam een opleiding door het aanleren van vaardigheden in de praktijk en tenslotte ontstond een opleiding aan een bijzondere instelling. Deze laatste fase werd door Duitsland het eerst bereikt. In Noord-Nederland zette de onderwijsvernieuwing, mede onder Duitse invloed, in tegen het eind van de achttiende eeuw. De groei

werd slechts geremd door de Franse inlijving in 1810, maar daarna begon de bloei weer. België echter, al eerder onder Franse invloed gekomen, bleef zeer achter. De Nederlandse politiek van na 1815 was gericht op een goed volksonderwijs met een goede onderwijzersopleiding, ook voor België. Zonder dat hier de schoolwet van 1806 werd ingevoerd trachtte de regering het onderwijs op peil te brengen. Vruucht van dit streven waren de gestichte modelscholen, de normaalcursussen en de Rijkskweekschool te Lier. Het Zuiden liep zo snel zijn achterstand in, maar de scheiding in 1830 bracht in de ontwikkeling een breuk. Pas door de wet van 1842, waarin de sporen van de Nederlandse onderwijspolitiek van voor 1830 zichtbaar waren, trachtte de regering deze breuk te helen. Met de ontwikkeling van de geschiedenis van het onderwijs loopt die van de onderwijzer parallel. In de achttiende eeuw en daarvoor was hij schoolmeester met bijbaantjes, langzamerhand wordt hij 'zuiver' onderwijzer: het, naar een woord van Valcoogh, 'Godtlijcke ampt', is nu ge-professionaliseerd.

Met dit boek is in een leemte in de geschiedenis van het Belgisch-Nederlandse onderwijs op lofwaardige wijze voorzien. De schrijver heeft ten aanzien van de controversiële stof de nodige objectiviteit betracht. Zo hebben vele traditionele stokpaardjes op het gebied van de schoolstrijd het veld moeten ruimen. De Vroede wijst dan ook de meermaals geuite bezwaren tegen de Nederlandse onderwijspolitiek, de 'protestantiseringspogingen', af. Wel accepteert hij een in de hand werken van onverschilligheid in godsdienstige zaken. Hierbij zou ik de aantekening willen plaatsen, dat onderscheid moet worden gemaakt tussen het aankweken van een oecumenisch godsdienstig besef dat de regering als taak van de staatsschool zag en een kerkelijk gebonden godsdienstonderwijs, c.q. godsdienstig besef, dat ze bestreed. Haar onderwijspolitiek paste dan ook geheel bij de nieuwe antropologische inzichten zoals deze in de achttiende eeuw gestalte kregen: de mens als gemeenschaps- en staatsburger. In De Vroede's opmerkingen over het lage peil van het achttiende eeuwse onderwijs kan ik niet met hem meegaan. Immers, de klachten hierover stammen alle uit de kring van de onderwijsvernieuwers. Natuurlijk vonden dezen in verband met hun nieuwe opvattingen de bestaande school volstrekt onvoldoende, dat vinden vernieuwers altijd. Men kan uit hun wijze van voorstellen, die in de *Spectatoriale geschriften* soms de vorm van een caricatuur aanneemt, niet zo maar conclusies trekken ten aanzien van de realiteit. Wie dan ook buitenlandse getuigen over ons onderwijspeil raadpleegt, krijgt een ander beeld.

Dit zijn enkele aantekeningen die ik bij het lezen maakte en zo zijn er nog enkele kleinnigheden. Dit voortreffelijke boek is het resultaat van veel speurwerk en uiting van een groot vermogen om het verspreid liggende materiaal bijeen te brengen en er een overzichtelijk geheel van te maken. Het is in zoverre origineel dat er geen ander werk, berustend op een uitvoerige archiefstudie van een dergelijke omvang, naast gezet kan worden. Als ik me niet vergis bestaat er, met uitzondering van Engeland, ook in het buitenland niet iets dergelijks. We bezitten hiermee een aanwinst, die ook voor Noord-Nederland van belang is, omdat de behandelde periode voor een groot deel samenvalt met die van het Verenigd Koninkrijk.

N. F. Noordam

RECENSIES

J. van der Zouwen, *De Gereformeerden en de Vrije Universiteit. Sociologisch onderzoek naar inhoud en ontwikkeling van de relatie tussen een instelling en haar recruteringsveld voor steunverlening* (Alphen aan de Rijn: Samson, 1970, 261 blz.).

Deze studie diende de auteur als proefschrift voor het doctoraat in de sociale wetenschappen aan de V.U. te Amsterdam. Het is, zoals de ondertitel ook duidelijk aangeeft, een sociologisch onderzoek. De wijze waarop Van der Zouwen dat onderzoek heeft verricht, verdient zeer hoge waardering. Met buitengewone inventiviteit heeft hij vele problemen tot een goede oplossing gebracht. Daarbij heeft hij 'de empirische onderzoekbaarheid' voorop gesteld (blz. 17). Dat wil zeggen, dat hij allerlei religieuze noties, als invloed van het gebed, gevolg van Gods leiding e.d. buiten spel heeft gezet. Voor emotioneel-geladen woorden als 'offeren voor' en 'liefde voor' hanteert hij min of meer neutrale begrippen als 'steunverlening' en 'sterk positieve houding jegens'. Hij erkent met het onderzoeks-instrumentarium machteloos te staan tegenover de vraag, die door Roelink in zijn boek over de V.U. is gesteld: 'Wie zal ooit kunnen bevroeden, wat al die gebeden voor de V.U. hebben betekend?'

Het is zeer de vraag of zij die voor de V.U. offeren en bidden een studie als deze acceptabel achten. Waarschijnlijk om aan deze laatsten enigszins tegemoet te komen is een hoofdstuk opgenomen dat getiteld is: 'Het gereformeerde volk en de Vrije Universiteit' (blz. 70-98). In het begin van dit hoofdstuk worden enige historische beschouwingen ten beste gegeven. Binnen het bestek van nog geen drie bladzijden geeft de auteur een schets van de ontwikkeling van het gereformeerde volk vanaf de negentiende eeuw tot deze tijd. In de sterke opzet van zijn studie vormt dit gedeelte echter een zwakke schakel. Belangrijke zaken komen niet uit de verfen worden oppervlakkig aangeroerd. Zo wordt, zegt hij, in het emancipatieproces een belangrijke rol gespeeld door 'het prestige-leiderschap van Kuiper'. Dat Kuiper veel meer was dan een 'prestigeleider' komt helaas niet ter sprake. Dat de vele conflicten in de gereformeerde wereld misschien iets te maken zouden kunnen hebben met structurele componenten komt evenmin aan de orde. Van der Zouwen ziet de V. U. weliswaar als een consequentie van Abraham Kuypers visie op de samenleving, maar wat deze visie inhoudt wordt ons niet 'geopenbaard', wat schamele opmerkingen over de antithese en de souvereiniteit in eigen kring niet meegerekend. Naar mijn idee had de auteur deze 'historische inlas' rustig achterwege kunnen laten, omdat niemand daar wijzer van wordt. Voor de rest dient ieder, die wil weten hoe een sociologisch onderzoek wordt opgezet en uitgevoerd deze knappe studie te lezen.

Jac. van Weringh

R. de Schryver, ed., *Uit het archief van Frans van Cauwelaert, I, Gedenkschriften over Vlaamse Beweging en Belgische politiek 1895-1918* (Coll. Mens en Tijd; Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel, 1971, 362 blz.)

Met betrekking tot het politieke leven in België en de ontwikkeling van de Vlaamse Beweging tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw, is Van Cauwelaert een begrip. Het valt dan ook toe te juichen, dat een begin werd gemaakt met de uitgave van zijn papieren. Naar in de inleiding tot dit eerste deel wordt aangestipt, zijn ze bijzonder omvangrijk en veelsoortig en kunnen ze, gelet op de betekenis en de relaties van de betrokkene, ook inhoudelijk merkwaardig worden genoemd.

De voorliggende publikatie valt eigenlijk uiteen in drie delen van een heterogene inhoud.